

זכויות האדם בשטחים הכבושים

רצועת עזה: חשש להפרות המשפט ההומניטרי הבינלאומי בעת "צוק איתן"

מבצע "צוק איתן" שהתקיים ברצועת עזה בקיץ 2014 גבה מתושבי הרצועה מחיר כבד מאוד. מניין ההרוגים עלה לכדי למעלה מאלפיים נפש; על פי הערכות האו"ם כשני שלישים מהם היו אזרחים, ובהם כ-500 ילדים וכ-250 נשים.³⁸⁹ הגם שקיימות אי בהירות ומחלוקת לגבי המספרים המדויקים,³⁹⁰ ברור גם לרשויות הישראליות כי שיעור ניכר מבין ההרוגים היו אזרחים שלא היו מעורבים בלחימה.³⁹¹ במקביל לתקיפות האוויריות לחמו כוחות צה"ל גם קרקעית באזורים מאוכלסים בצפיפות גבוהה, שמהם פעלו לוחמי חמאס. בחלק מקרבות אלו תקף צה"ל שכונות מגורים תוך שימוש באש מסיבית, לרבות אש ארטילרית בהיקפים חסרי תקדים.³⁹² האש הובילה להרג של רבים, לעתים של משפחות שלמות שנהרגו בתוך בתיהן,³⁹³ ולנזק אדיר לרכוש. על פי נתוני האו"ם, כ-18,000 בתים נהרסו או ניזוקו קשות, וכתוצאה מכך הפכו מעל 100,000 גברים, נשים וילדים לחסרי בית. מאות אלפים נוספים נאלצו לעזוב את בתיהם בעת הלחימה בשל ההפצצות על שכונות מגוריהם.³⁹⁴ תשתיות אזרחיות, כגון בתי ספר,³⁹⁵ מוסדות רפואיים³⁹⁶ ותשתיות חשמל³⁹⁷ ניזוקו אף הם.

תנאי הקיום ברצועת עזה לא היו מן המשופרים, בלשון המעטה, גם לפני תחילת מבצע "צוק איתן". כך למשל דווח בחלקה הראשון של 2014 כי מחסור קשה בדלק גורם לאספקת חשמל בלתי סדירה, שתוצאתה פגיעה באספקת המים, השבתת מכשירים רפואיים, טיפול לקוי בשפכים ועוד.³⁹⁸ כמו כן דווח על מחסור חמור בתרופות ובציוד רפואי.³⁹⁹ על פי נתוני ארגון גישה –

³⁸⁹ **Occupied Palestinian Territory: Gaza Emergency**, United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (Hereafter: OCHA), 4.9.2014, bit.ly/1qhkYt4; **Gaza Crisis Appeal**, OCHA, 9.9.2014, bit.ly/11HJmK2.

³⁹⁰ ראו למשל:

Anthony Reuben, **Caution needed with Gaza casualty figures**, BBC News, 11.8.2014; אמיר תיבון, **כשבן 26 הוא ילד: כך עיוות חמאס את זהות ומספר ההרוגים**, 20.8.2014; ג'ון בראון, **התעמולה משחקת במספרי ההרוגים בעזה, והתקשורת נופלת בפח**, אתר "שיחה מקומית", 20.8.2014; עמירה הס, **המלחמה על הנתונים בעיצומה: כמה אזרחים בעזה שווה חמוש אחד?**, הארץ, 22.8.2014; עדי סמריאס, **האמת קבורה מתחת להריסות עזה**, אתר "המקום הכי חם בגיהנום", 5.9.2014; שמעון כהן, **'לשמאל אין מונופול על זכויות אדם'**, ערוץ 7, 7.9.2014.

³⁹¹ כך למשל, בתחילת הלחימה פורסם ש"קצין בכיר במטה הכללי מודה הערב ש-50% מההרוגים עד כה במבצע "צוק איתן" הם אינם פעילי חמאס או ג'יהאד אסלאמי" (ראו: אור הלר, **הרג הילדים: בצה"ל מגדירים את האירוע "תסריט כפר כנא"**, נענע10, 16.7.2014). בנתונים הרשמיים שפרסם צה"ל עם תום המבצע נמנים "מעל ל-750 מחבלים הרוגים" (<http://www.idfblog.com/ProtectiveEdge>), ובנאומו של ראש הממשלה נתניהו עם כינון הפסקת האש נאמר ש"כאלף מחבלי האויב נהרגו" (**נתניהו: "עדיין לא ברור אם השגנו רגיעה ממושכת"**, וואלה, 28.8.2014). מכאן שגם לשיטתן של הרשויות הישראליות, כאלף ויותר מההרוגים לא היו מעורבים בלחימה.

³⁹² גילי כהן, **צה"ל: ירינו עשרות אלפי פגזים במהלך הלחימה בעזה**, הארץ, 27.8.2014.

³⁹³ **משפחות שהופצצו בתוך ביתן (רשימה מתעדכנת). רצועת עזה, יולי-אוגוסט 2014**, בצלם.

³⁹⁴ **Gaza Crisis Appeal**, ה"ש 389 לעיל.

³⁹⁵ ראו למשל: **מידעזה – ערכת סיוע להבנת הסגר על רצועת עזה**, גישה – המרכז לשמירה על הזכות לנוע,

4.11.2014, bit.ly/1y8Yltj; **פליטים בבתי הספר וליווי פסיכולוגי: פתיחת הלימודים בעזה**, וואלה,

1.9.2014.

³⁹⁶ ראו למשל: **צוותי רפואה במלכוד: דיווח מחדר החירום של משרד הבריאות הפלסטיני על צוותי ומבני-**

רפואה שנפגעו בתקיפה על רצועת עזה, רופאים לזכויות אדם, 18.7.2014; **בעקבות פגיעות חוזרות ונשנות**

בבתי חולים, מפאות וצוותי רפואה בעזה - רל"א קוראת ליועמ"ש ולשר הבטחון: יש להימנע מהפגיעה

בגורמי רפואה ומסיכונם של מתקני וצוותי רפואה כל עוד נמשכת המתקפה בעזה, רופאים לזכויות אדם,

22.7.2014.

³⁹⁷ ראו למשל: **אסון הומניטרי מתהווה מול עינינו** (דיווח של נציגת הצלב האדום על היעדר החשמל ברצועה),

אתר העוקץ, 31.7.2014.

³⁹⁸ **ההשפעה ההומניטרית של משבר הדלק והאנרגיה בעזה**, OCHA, מרץ 2014.

המרכז לשמירה על הזכות לנוע, טרם מבצע "צוק איתן" סבלו 57% מאוכלוסיית הרצועה מחוסר ביטחון תזונתי, ושיעור האבטלה עמד על 45.4%⁴⁰⁰. **נזקי הלחימה, באוכלוסייה חלשה מלכתחילה, הביאו את תושבי רצועת עזה למצב קטסטרופלי**.⁴⁰¹ על פי נתוני גישה, למעלה מ-70% מהאוכלוסייה ברצועה נזקקת לסיוע הומניטרי,⁴⁰² ועל פי דיווחי האו"ם מאות אלפי ילדים זקוקים לסיוע פסיכולוגי כדי להתמודד עם טראומות המלחמה.⁴⁰³

התנהלותה של ישראל בעת הלחימה ברצועת עזה מעוררת **שאלות הנוגעות להקפדה על דיני הלחימה על פי המשפט ההומניטרי הבינלאומי**. כאמור לעיל, בעת הלחימה היו אזרחים בשני הצדדים חשופים להפצצות ולפגיעות. אולם ישראל, כמדינה ריבונית, מצופה לנהוג על פי כללי המשפט ההומניטרי הבינלאומי, שעקרון יסוד שלו הוא **ההבחנה בין לוחמים לבין אזרחים, ובין מטרות צבאיות למטרות אזרחיות**. בתשובה לפנייתם של ארגוני זכויות אדם בשלביה המוקדמים של הלחימה, השיב היועץ המשפטי לממשלה כי כוחות צה"ל מונחים לפגוע במכוון רק במטרות צבאיות ובאופן מידתי, וכי "נעשים מאמצים מרביים להימנע מפגיעה באזרחים שאינם נוטלים חלק ישיר בלחימה".⁴⁰⁴ אולם לנוכח הצטברותם של אירועים שבהם הופצצו אזרחים וילדים ולנוכח הפגיעה הנרחבת באזרחים, ובהם נשים, ילדים ומשפחות, תשובה זו אינה מניחה את הדעת ומותירה מקום לשאלות וצורך בבדיקה של מדיניות התקיפה ושל חוקיות הפקודות שניתנו במהלך הלחימה בעזה. בין היתר לא ברור מה מוגדר כמטרה צבאית לגיטימית, ובפרט, מה הופך אתר אזרחי לכאורה ליעד צבאי.

עוד עולות תהיות לגבי **חוקיות השימוש בארטילריה באזרחים מאוכלסים** במסגרת הפעילות הקרקעית של צה"ל. על פי הדיווחים, הצבא עשה שימוש בכ-35 אלף פגזי ארטילריה במהלך "צוק איתן" – פי ארבעה מכמות הפגזים שנורו במהלך "עופרת יצוקה".⁴⁰⁵ כתוצאה מהפצצות הארטילריה המסיביות נהרגו מאות פלסטינים ושכונות שלמות הפכו לעיי חורבות. בין האירועים הקשים ביותר נמנית הלחימה בשג'אעיה, ההפגזה של הכפר חוזאעה והפעלתו של "נוהל חניבעל" ברפיח, באירוע שזכה לכינוי "יום שישי השחור". השימוש בנשק ארטילרי, שמטבעו אינו מאפשר פגיעה מדויקת במטרות, בסביבה עירונית מאוכלסת, מוביל באופן בלתי נמנע לפגיעה באתרים אזרחיים ולהרג של חפים מפשע.⁴⁰⁶ ספק אם הוא עומד בדרישת ההבחנה שמציבים דיני הלחימה, ובכל מקרה הוא מפר את **עקרון המידתיות**, שעל פיו חובתם של הכוחות הלוחמים לנקוט אמצעי זהירות כדי לצמצם את הפגיעה באזרחים, ברכושם ובאמצעי קיומם, לבחון אמצעים חלופיים להשגת המטרה הצבאית ואף להימנע מהפעולה הנדרשת, אם אין אפשרות למזער את הנזק. לא ברור שכל אלו נעשו כנדרש במסגרת הלחימה ב"צוק איתן". על מנת לברר עד הסוף שאלות מטרידות אלו, על ישראל **לחקור באופן אפקטיבי, עצמאי, מהיר ושקוף** את האירועים החריגים במהלך המבצע, כמו גם את המדיניות שהנחתה את הלוחמים.

³⁹⁹ [דיווח פלסטיני: מחסור בתרופות, ציוד רפואי וסולר – החמור ביותר מאז הטלת הסגר ב-2007](#), רופאים לזכויות אדם, 26.6.2014.

⁴⁰⁰ [מידע – ערכת סיוע להבנת הסגר על רצועת עזה](#), ה"ש 395 לעיל.

⁴⁰¹ ראו למשל: [משבר הומניטרי ברצועת עזה: פנייה לארגון הבריאות העולמי](#), רופאים לזכויות אדם,

10.8.2014; סלאח חאג' יחיא, [עזה חזרה אלף שנים לאחור](#), הארץ, 17.8.2014; [Gaza Crisis Appeal](#), ה"ש 389 לעיל.

⁴⁰² [מידע – ערכת סיוע להבנת הסגר על רצועת עזה](#), ה"ש 395 לעיל.

⁴⁰³ [Gaza: UN says over 370,000 Palestinian children in need of 'psycho-social first aid'](#), United Nations News Center, 21.8.2014.

⁴⁰⁴ פנייה הארגונים בצלם, גישה, האגודה לזכויות האזרח, הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל, המוקד להגנת

הפרט, יש דין, עדאלה, מחסום watch, שומרי משפט – רבנים למען זכויות האדם ורופאים לזכויות אדם,

21.7.2014, תשובת היועץ המשפטי לממשלה, 5.8.2014 ופנייה נוספת של האגודה לזכויות האזרח,

6.10.2014: <http://www.acri.org.il/he/32152>.

⁴⁰⁵ [ה"ל: ירינו עשרות אלפי פגזים במהלך הלחימה בעזה](#), ה"ש 392 לעיל.

⁴⁰⁶ עמוס הראל וגילי כהן, [הפגזת עזה: צה"ל השתמש בירי ארטילרי לא מדויק – פי ארבעה מבעופרת](#)

[יצוקה](#), הארץ, 15.8.2014; עידן בריר, [ירי ארטילרי הוא כמו רולטה רוסית, ואת זה אני אומר מניסיון](#), אתר שיחה מקומית, 5.8.2014.

עוד במהלך הלחימה הקים הצבא מנגנון בירור מטכ"לי, בראשות האלוף נעם תיבון, שתפקידו לבחון אירועים חריגים שאירעו במהלך המבצע. מנגנון הבירור פועל במסגרת הפרקליטות הצבאית כמנגנון קבוע, ועל פי הודעות הפרקליט הצבאי הראשי (הפצ"ר), הוא הוקם כחלק מתהליך יישום המלצותיה של ועדת טירקל, שבחנה את התאמתם של מנגנוני הבדיקה והחקירה בישראל ביחס לתלונות ולטענות בדבר הפרות של דיני הלחימה לכללי המשפט הבינלאומי.⁴⁰⁷ מנגנון הבירור אמון על איסוף נתונים ועל בירור עובדות, ועל בסיסם מחליט הפצ"ר אם יש בסיס לפתוח בחקירה פלילית. עד כה בדק המנגנון עשרות מקרים שהתרחשו בעת "צוק איתן", ומתוכם נפתחו חקירות פליליות בשני מקרים: הרג ארבעה ילדים בחוף עזה ותקיפת בית ספר של אונר"א שבה נהרגו 15 פלסטינים. כמו כן הורה הפצ"ר על פתיחת חקירה פלילית בשלושה מקרים נוספים, שלא עברו דרך מנגנון הבירור.⁴⁰⁸

יש לציין, כי אף שמנגנון זה עשוי לשפר חלק מהליקויים בתהליך הבירור הקודם לפתיחה בחקירה, לא נראה שיש בו כדי לרפא פגמים מהותיים אחרים במערך החקירה הצבאי, שעליהם הצביעו ארגוני זכויות אדם ואקדמאים בעבר⁴⁰⁹ ועמדה גם ועדת טירקל.⁴¹⁰ בפרט, לא נראה שיש במנגנון זה כדי לפתור את בעיית "הכובע הכפול" של הפצ"ר, כגורם המייעץ לצבא לפני הלחימה ובמהלכה מחד גיסא, וכגורם הממונה על חקירת האירועים מאידך גיסא. בעיה מבנית זו פוגעת ביכולת לחקור חשדות שנוגעים לדרג מקבלי ההחלטות ולבחון את חוקיות הפקודות וההוראות שניתנו לחיילים הלוחמים.⁴¹¹

באוגוסט הודיע מבקר המדינה שיערוך ביקורת על תהליכי קבלת ההחלטות בדרג הצבאי והמדיני במהלך מבצע "צוק איתן", וכן על מנגנוני הבדיקה והחקירה של צה"ל והממשלה. בהודעה שהתפרסמה באתר המבקר נכתב שהחלטה לפתוח בבדיקה התקבלה "נוכח טענות שהועלו, כי מדינת ישראל הפרה, לכאורה, את כללי המשפט הבינ"ל ואיננה בודקת את פעולות צה"ל כנדרש על פי הדין הבינ"ל".⁴¹² אולם מנוסח ההודעה לא ברור אם המבקר מתכוון לחקור את ההנחיות וההחלטות עצמן ואת התאמתן לדין הבינלאומי (דבר שאינו בתחום מומחיותו), או רק את תהליכי קבלת ההחלטות ותקינות מנגנוני הבדיקה והחקירה. גם ועדת החוץ והביטחון של הכנסת הודיעה כי תקיים בדיקה של אירועי "צוק איתן" לצורך הפקת לקחים, באמצעות פורום ראשי ועדות המשנה שלה.⁴¹³ בינתיים, כשלושה וחצי חודשים לאחר סיום המבצע, טרם פורסמו ממצאי הבדיקות,⁴¹⁴ ואין כל ביטחון שמדיניות התקיפה בעזה וההוראות וההנחיות שניתנו על ידי מקבלי ההחלטות ייחקרו ברצינות הראויה.

⁴⁰⁷ [בדיקה וחקירה של אירועים חריגים שאירעו במהלך מבצע "צוק איתן"](#), הודעה באתר הפרקליטות הצבאית, 10.9.2014. כן ראו הבדיקה והחקירה בישראל של תלונות וטענות בדבר הפרות של דיני הלחימה על פי המשפט הבינלאומי, הוועדה הציבורית לבדיקת האירוע הימי מיום 31 במאי 2010 – ועדת טירקל, דוח שני, פברואר 2013, bit.ly/1dBfIGV (להלן: "דוח ועדת טירקל").

⁴⁰⁸ [החלטת הפצ"ר באשר לאירועים חריגים שאירעו במהלך "צוק איתן" – עדכון](#), הודעה באתר הפרקליטות הצבאית, 10.9.2014. וראו גם: עמוס הראל, [צה"ל חוקר עשרות תקריות חריגות שאירעו בלחימה ברצועת עזה](#), הארץ, 14.8.2014; אמיר בוחבוט, [במוקד התחקירים המשפטיים ב"צוק איתן": פעילות גבעתי ברפיח](#), וואלה, 31.8.2014; יואב זיתון ורועי קייס, [הרג הילדים בחוף עזה ותקיפת ביה"ס של אונר"א: צה"ל פתח בחקירה פלילית](#), ynet, 10.9.2014.

⁴⁰⁹ ראו למשל: עמיחי כהן ויובל שני, [צה"ל חוקר את עצמו: חקירת חשדות להפרת דיני מלחמה](#), המכון הישראלי לדמוקרטיה, דצמבר 2011.

⁴¹⁰ [דוח ועדת טירקל](#), ה"ש 407 לעיל.

⁴¹¹ ראו [ההתכתבות של ארגוני זכויות אדם והאגודה לזכויות האזרח עם היועץ המשפטי לממשלה](#), יולי-אוקטובר 2014, ה"ש 404 לעיל.

⁴¹² ביקורת על תהליכי קבלת החלטות בדרג הצבאי והמדיני במהלך "צוק איתן", הודעה באתר מבקר המדינה, 14.8.2014, <http://www.mevaker.gov.il/he/publication/Articles/Pages/2014.08.14-TzukEytan.aspx?AspxAutoDetectCookieSupport=1>

⁴¹³ רון בן ישי, [נתניהו כבר הופיע; כך תתנהל חקירת צוק איתן](#), ynet, 1.9.2014.

⁴¹⁴ על פי הפרסומים, דוח ביניים ראשון של ועדת החוץ והביטחון צפוי להתפרסם בינואר 2015. [נתניהו כבר הופיע; כך תתנהל חקירת צוק איתן](#), ה"ש 413 לעיל.

המשך דחיקת הפלסטינים מבקעת הירדן

בשנתיים האחרונות חלה עלייה ניכרת במספר הריסות הבתים בקהילות פלסטיניות בבקעת הירדן.⁴¹⁵ ברוב המקרים מדובר בקהילות קטנות של רועי צאן, המתפרנסות בצמצום. על פי נתוני האו"ם, ב-2013 הוכפל מספרן של הריסות הבתים הפלסטיניים בבקעה לעומת 2012, מ-172 מבנים ל-390.⁴¹⁶ ההריסות המשיכו גם בשנה החולפת; התושבים, רבים מהם ילדים, ועדרי הצאן שלהם, נשארים ללא קורת גג בשמש הקופחת או בקור המקפיא, ולעתים גם מאבדים את רכושם הדל. בניגוד לעבר, לאחרונה החלו הרשויות הישראליות גם להחרים או להרוס את האוהלים החלופיים שקיבלו התושבים מהצלב האדום. לפיכך הודיע הצלב האדום כבר בתחילת השנה שלא יספק עוד לנפגעים אוהלים וציוד הומניטרי.⁴¹⁷

הריסות הבתים בבקעת הירדן הן חלק ממדיניות רחבה יותר שבה נוקטת מדינת ישראל כלפי הפלסטינים החיים בשטח C, המצוי בשליטה ביטחונית ואזרחית ישראלית.⁴¹⁸ מדיניות זו מתבטאת, בין היתר, במניעת תכנונם של כפרים פלסטיניים, שתוצאתה בנייה ללא היתר בלית ברירה והריסת הבתים; בהכרזה על שטחים כ"אדמות מדינה"; בסגירת שטחים על ידי הגדרתם כשטחי אש או כשמורות טבע; בהריסת בורות מים והחרמת עוקבי מים; ועוד. פרקטיקות אלה חוסמות את אפשרויות הבנייה והפיתוח של הכפרים הפלסטיניים, מקשות מאוד את חיי התושבים ודוחקות את רגליהם מהאזור. על פי נתוני בצלם, כ-85% משטח בקעת הירדן אסורים לשימושם של הפלסטינים: נאסר עליהם לשהות בשטחים אלה, לבנות בהם ולרעות בהם צאן.⁴¹⁹

להלן מספר דוגמאות להריסות שבוצעו בבקעת הירדן בשנה האחרונה:⁴²⁰

- בספטמבר 2013 הרס המינהל האזרחי את כל המבנים ששימשו למגורים וכמחסה לצאן בקהילת ח'לת מכחול. רק לאחר יותר מחודש ובעזרת ארגונים שונים הוקמו מחדש המיבנים, העשויים בדים ופחים. מאז ההריסה מנהלים תושבי ח'לת מכחול מאבק משפטי בבג"ץ כדי למנוע את גירושם מהמקום.⁴²¹
- בתחילת ינואר 2014 הרס המינהל האזרחי את כל המבנים בקהילה הקטנה ח'רבת עין כרזליה, המונה 25 תושבים, 15 מהם קטינים. לאחר ההריסה קיבלו המשפחות אוהלים חלופיים מהצלב האדום, אך כמה ימים לאחר מכן שבו הרשויות למקום, פירקו את האוהלים והחרימו אותם. הצלב האדום שב וסיפק לתושבים אוהלים, אולם לקראת אמצע פברואר שב

⁴¹⁵ לרקע על בקעת הירדן ראו אתר בצלם: http://www.btselem.org/hebrew/jordan_valley
⁴¹⁶ עמירה הס, [ישראל הכפילה את מספר הריסות הבתים הפלסטיניים בבקעה ב-2013](#), הארץ, 5.2.2014;
 Forced Displacement, OCHA, 2014, bit.ly/1kLrGFd.

⁴¹⁷ [ישראל הכפילה את מספר הריסות הבתים הפלסטיניים בבקעה ב-2013](#), ה"ש 416 לעיל; [ניצחון](#)

[הטרנספור](#), הארץ – מאמר המערכת, 6.2.2014.
⁴¹⁸ להרחבה על המדיניות בשטח C ראו נגה קדמן, [כבתוך שלה – מדיניות ישראל בשטח C של הגדה](#)

[המערבית](#), בצלם, יוני 2013; דרור אטקס וקמר-מישרקי אסעד, [כרם נבות – החקלאות הישראלית בגדה](#)

[המערבית](#), כרם נבות ושומרי משפט – רבנים למען זכויות האדם, אוקטובר 2013; [זכויות האדם בישראל – תמונת מצב 2013](#), ה"ש 53 לעיל, בעמ' 89-95.

⁴¹⁹ [המנהל האזרחי הרס את כל בתי קהילת ח'לת מכחול בבקעת הירדן](#), בצלם, 23.9.2014 (עודכן: 7.10.2013).

⁴²⁰ בהערות השוליים מובאות עדויות של תושבים ושל מתנדבות ארגון מחסום watch, וקטעי וידאו המתעדים את ההרס.

⁴²¹ דיווח מאתר מחסום watch, 1.10.2013, bitly.com/15w5kCt; [המנהל האזרחי הרס את כל בתי קהילת](#)

[ח'לת מכחול בבקעת הירדן](#), ה"ש 419 לעיל; דיווח באתר מחסום watch, 2.10.2013,

[דיווח באתר מחסום watch](#), 22.7.2014, bitly.com/1xEV00R;

[דיווח באתר מחסום watch](#), 20.10.2014, bitly.com/1xT6rGC.

דחפור של המינהל האזרחי לח'רבת עין כרזליה והחל בהריסת האוהלים. חיילים שליוו את הדחפור חתכו בסכינים את יריעות האוהלים כדי למנוע את הצבתם מחדש.⁴²²

- בסוף ינואר הרסו צה"ל והמינהל האזרחי את כל המבנים שבקהילת אום אל-ג'מאל היושבת בעין אלחילוזה שבצפון הבקעה. ההריסות הותירו ללא קורת גג כ-60 נפש, מחציתם ילדים.⁴²³
- בחודש מאי הגיעו כוחות צבא עם דחפורים ליישוב אבו אל עג'אג'. לאחר התראה של רבע שעה לצורך פינוי החפצים הרסו הכוחות בתים ודירי צאן של משפחות המתגוררות במקום, והותירו עיי חורבות.⁴²⁴
- בסוף ספטמבר הרס המינהל האזרחי את תשתית החשמל הפנימית של קהילת ח'רבת א-טוואיל. אנשי המנהל ניסרו והפילו עשרות עמודי חשמל, וחתכו את החוטים.⁴²⁵
- באוקטובר הרסו הרשויות הישראליות ארבעה בתים בכפר ג'יפתליק.⁴²⁶ מבין כל הכפרים הפלסטינים בבקעה שכל שטחם נכלל בשטח C, ג'יפתליק הוא היחיד שלו ישראל הכינה ואישרה תכנית מתאר; אלא שהתכנית כוללת רק 60% משטחו של הכפר, ומותירה את הבתים בשאר שטחו של הכפר בסכנת הריסה.⁴²⁷

במדיניותה המפלה והפוגענית בתחום התכנון והבנייה בשטח C **מפרה ישראל את כללי המשפט הבינלאומי ואת החובות המוטלות עליה ככוח הכובש בגדה המערבית**, ובראשן החובה לדאוג לטובתה של האוכלוסייה המקומית ולכבד את אורחות חייה.⁴²⁸ משרד האו"ם לתאום עניינים הומניטריים (OCHA) הביע בתחילת השנה דאגה עמוקה מדחיקת רגליהם של הפלסטינים משטח C, ובפרט מבקעת הירדן, וקרא לעצור את הריסות הבתים ולכונן באזור משטר תכנוני הוגן.⁴²⁹

תקופות המעצר החלות על קטינים פלסטינים

בגדה המערבית פועלות שתי מערכות משפט פליליות נפרדות ושוונות, ישראלית וצבאית. על ישראלים החיים בשטחים הכבושים חלים החוק והמשפט הישראלי, ועל כן הם הננים מההגנות על זכויותיהם של חשודים כפי שנקבעו בחוק ובפסיקה הישראלית. מנגד, על התושבים הפלסטינים שבשטחים חל המשפט הצבאי, המחמיר בהרבה. קשה לתאר פגיעה חמורה יותר בכבודו של אדם ובזכויות האדם מאשר המצב הפסול, שבו בני אדם החיים זה לצד זה מובחנים ומטופלים באופן שונה לגמרי, בשל נתון אחד – מוצאם הלאומי.⁴³⁰

⁴²² **ח'רבת עין כרזליה: 25 בני אדם, 15 ילדים, תחת כיפת השמיים**, בצלם, 16.1.2014 (עדכון: 12.2.2014).

⁴²³ **המנהל האזרחי הרס את כל המבנים בקהילת אום אל-ג'מאל שבצפון הבקעה**, בצלם, 20.2.2014; **ישראל הכפילה את מספר הריסות הבתים הפלסטיניים בבקעה ב-2013**, ה"ש 416 לעיל; דיווח על ההרס באתר מחסום watch, 10.2.2014, bit.ly/1xFuKnv.

⁴²⁴ דיווח באתר מחסום watch, 29.5.2014, bit.ly/1xTgPOM; דיווח באתר מחסום watch, 19.6.2014, bit.ly/1HFOj7z; **אבו אל עג'אג'**, הטלוויזיה החברתית, 3.7.2014 (צילומים: מתנדבות מחסום watch).

⁴²⁵ **המנהל האזרחי הרס כמחצית מבתי קהילת אידעייס בסמוך לאל-ג'יפתליק שבבקעת הירדן**, בצלם, 29.5.2014; **קהילת אידעייס, בקעת הירדן "תוך שעות המקום הפך לחורבה, בחיי, כמו מלחמה"**, בצלם, 2.10.2014.

⁴²⁶ דיווח באתר מחסום watch, 22.10.2014, bit.ly/11UcU8n.

⁴²⁷ רקע על הכפר ג'יפתליק מאתר בצלם: http://www.btselem.org/hebrew/jordan_valley/al_jiftlik.

⁴²⁸ להרחבה ראו: **זכויות האדם בישראל – תמונת מצב 2013**, ה"ש 53 לעיל, בעמ' 94-95.

⁴²⁹ **United Nations Humanitarian Coordinator calls for halt to the displacement of Palestinians in the Jordan Valley**, OCHA website, 31.1.2014.

⁴³⁰ להרחבה ראו: לימור יהודה ואח', **שלטון אחד, שתי מערכות חוק: משטר הדינים של ישראל בגדה המערבית**, האגודה לזכויות האזרח, אוקטובר 2014.

ההפרדה בין מתנחלים לבין פלסטינים בהליך הפלילי אינה פוסחת אף על **קטינים** הבאים בשערי הליך זה: שני ילדים, מתנחל ופלסטיני, המואשמים בביצוע אותו מעשה, דוגמת יידי אבנים, יזכו לטיפול שונה מהותית על ידי שתי מערכות משפט נפרדות. הילד הישראלי יזכה להגנות ולזכויות הנרחבות המוענקות לקטינים על פי הדין הישראלי,⁴³¹ השם דגש רב על טובת הקטין ועל שלומו ומטיל מגבלות וחובות על גורמי אכיפת החוק באשר לאופן שבו יש לעצור ולחקור קטינים, לשפוט אותם ולטפל בהם. לעומת זאת, הילד הפלסטיני יהיה זכאי להגנות ולזכויות מצומצמות, שאין בהן די לשם הבטחת שלומו הפיסי והנפשי, ואשר אינן נותנות ביטוי מספק לצרכי המיוחדים כקטין.⁴³² יתר על כן, במקרים רבים הדין הפלילי החל על קטינים פלסטינים הינו נוקשה וחמור מזה שמחול על בגירים ישראלים. הגם שבשנים האחרונות נערכו מספר תיקונים בתחיקה הצבאית ביחס לקטינים, ההגנות הניתנות לקטינים הפלסטינים נופלות בהרבה מאלה המוענקות לקטינים הישראלים.⁴³³

חלק מהסוגיות הנוגעות לקטינים פלסטינים בהליך הפלילי נדונו בשתי עתירות לבג"ץ נגד האפליה בתקופות המעצר החלות על פלסטינים בשטחים, שהוגשו בשנת 2010: עתירת משרד האסירים הפלסטיני ועתירת האגודה לזכויות האזרח, יש דין והוועד הציבורי נגד עינויים בישראל.⁴³⁴ במסגרת ההליך הודיעה פרקליטות המדינה על **שינויים בתקופות המעצר** הקבועות בתחיקה הצבאית, גם בנוגע לקטינים. בתחילת אפריל 2014 נתן בג"ץ פסק דין חלקי בעתירות.⁴³⁵ בפסק הדין הבהירו שופטי בג"ץ למדינה כי גם נוכח השינויים שנעשו בעקבות הגשת העתירות, דעתם אינה נוחה משלושה נושאים, ובראשם תקופות המעצר החלות על קטינים פלסטינים. בית המשפט הורה למדינה **לשוב ולשקול** עניינים אלה. לאחרונה גם הודיע היועץ המשפטי לממשלה, יהודה ויינשטיין, כי לעמדתו יש לשנות את הדין הצבאי כך ששתי המשפטים הצבאיים יוכלו לבקש תסקירי מעצר.⁴³⁶ לצורך הכרעה בבקשות מעצר של קטינים, כפי שנעשה לגבי קטינים במערכת המשפט הישראלית. היועץ המשפטי לממשלה הבהיר כי נקודת המוצא שיש לפעול לפיה היא ש"קטין הוא קטין, יהא מקום מגוריו אשר יהא".⁴³⁷

438 הזכות להפגין בגדה המערבית

בגדה המערבית, שנכבשה על ידי מדינת ישראל לפני ארבעים ושבע שנים, התושבים הפלסטינים אינם אדונים לגורלם. אין להם ייצוג בקרב הריבון השולט עליהם, ואין באפשרותם להשפיע על החלטותיו המשפיעות על מציאות חייהם. לפיכך, הפגנות הן הדרך המרכזית שנותרת להם כדי

⁴³¹ חוק הנוער (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול), התשל"א-1971 מאגד בתוכו את הכללים בדבר הטיפול בקטינים בהליך הפלילי. בשנת 2008 בוצע תיקון רחב בחוק, על בסיס מסקנות הוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה, בראשותה של השופטת ס' רוטלי (דוח ועדת המשנה בנושא הקטין בהליך הפלילי, משרד המשפטים, פברואר 2003).

⁴³² בהקשר זה יש לציין כי במשפט הבינלאומי יש מספר מסמכים המתייחסים לזכויות הילד בהליך הפלילי. לסקירה מקיפה ראו: נעמה באומגרטן-שרון, **ילד אסור, ילד מותר: הפרת זכויותיהם של קטינים פלסטינים שנעצרו בחשד ליידי אבנים**, בצלם, יולי 2011, בעמ' 7-9.

⁴³³ **שלטון אחד, שתי מערכות חוק: משטר הדינים של ישראל בגדה המערבית**, ה"ש 430 לעיל.
⁴³⁴ בג"ץ 3368/10 משרד האסירים הפלסטיני נ' שר הביטחון ובג"ץ 4057/10 האגודה לזכויות האזרח נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה ושומרון. כתבי בית הדין בעתירה האגודה לזכויות האזרח: <http://www.acri.org.il/he/2664>.

⁴³⁵ בג"ץ 3368/10 משרד האסירים הפלסטיני נ' שר הביטחון (פס"ד מיום 6.4.2014).

⁴³⁶ תסקיר מעצר סוקר את הנסיבות האישיות של הנאשם ואת חלופות המעצר האפשריות לגביו.

⁴³⁷ **עמדת היועץ המשפטי לממשלה – הסמכת בתי משפט צבאיים באי"ש לקבל תסקירי מעצר בעניינים של קטינים**, הודעה באתר משרד המשפטים, 19.8.2014. ראו גם: רויטל חובל וחיים לוינסון, **בניגוד לעמדת התביעה הצבאית: וינשטיין תומך בתסקירים לקטינים שיעצרו בגדה**, הארץ, 18.8.2014.

⁴³⁸ מבוסס על נייר העמדה: עו"ד רגד ג'ראסי ועו"ד תמר פלדמן, **מעמדה של הזכות להפגין בשטחים הכבושים**, האגודה לזכויות האזרח, אוגוסט 2014. במסגרת דוח זה נתייחס בקצרה רק להפרת חופש הביטוי והזכות להפגין בשטחים, בדגש על השנה האחרונה. להרחבה, למקורות ולניתוח משפטי על מעמדו של חופש הביטוי על פי המשפט הבינלאומי ודיני הכיבוש בכלל, ובגדה המערבית בפרט, ראו נייר העמדה המלא.

לממש את האוטונומיה שלהם, להשמיע את קולם ולהביע מחאה נגד הכיבוש ונגד ההפרות הרבות והמתמשכות של זכויותיהם – החל מהזכויות לקניין, למים ולקורת גג, דרך חופש התנועה והזכות לכבוד, וכלה בזכות להגדרה עצמית.

על פי המשפט הבינלאומי, החל גם בשטחים הכבושים, הזכות להפגין היא חלק בלתי נפרד מחופש הביטוי, ועומדת לכל אדם. זכות היסוד לחופש ביטוי מעוגנת בהכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם⁴³⁹ ובאמנה בדבר זכויות אזרחיות ופוליטיות, שישראל אישרה ב-1991.⁴⁴⁰ גם הזכות להתכנסות שקטה מעוגנת באמנה בדבר זכויות אזרחיות ופוליטיות,⁴⁴¹ ובצדה רובצת על המדינה החובה לאפשר פעולות הפגנה ומחאה.

אולם בפועל, **הרשויות הישראליות שוללות מהפלסטינים תושבי השטחים הכבושים את חופש הביטוי ואת הזכות להפגין ולמחות**. ההפגנות האזרחיות בשטחים נתפסות כ"הפרות סדר" ולא כמחאה אזרחית לגיטימית, וההתייחסות אל המפגינים היא כאל עבריינים שיש לסלק. הפגיעה בחופש הביטוי והמחאה של התושבים הפלסטינים מתגלמת הן בחקיקה הצבאית הנוהגת בגדה המערבית, הן באופן שבו מתנהלים כוחות הצבא בשטח אל מול הפגנות ופעולות מחאה בשטחים, והן בפסיקות בתי המשפט הצבאיים.

ברמת החקיקה, צו 101,⁴⁴² המסדיר את קיומן של הפגנות, תהלוכות ואירועי מחאה בשטחים הכבושים, משמש למעשה במידה רבה ככלי לדיכוי גורף של הזכות להפגין בגדה. ההגדרות הרחבות והמעורפלות שבצו יחד עם הדרישות הבלתי מציאותיות שהוא מציב יצרו מצב שבו כל ההפגנות, התהלוכות ואירועי המחאה שמקיימים הפלסטינים בגדה המערבית מוגדרים כלא חוקיים, במנותק ממטרותיהם או מאופיים, ולכוחות הצבא יש סמכות אוטומטית לפזרם.

בשטח, כמעט כל הפגנה המתקיימת בגדה מפוזרת על ידי כוחות הצבא, בין אם היא אלימה ובין אם לאו. המשתתפים בהפגנות נתקלים ביחס אלימים ובלתי סובלני מצד כוחות הביטחון, ו**שימוש מופרז באמצעים לפיזור הפגנות ובכוח** במהלך הפגנות בשטחים הוא דבר שבשגרה.⁴⁴³ נראה כי דפוס התנהגות זה משקף את תפיסת הצבא ולפיה הפגנות בגדה, כשלעצמן, הן הפרה של הסדר הציבורי. פעמים רבות מלווים אירועי המחאה בפצועים – משאיפת גז מדמיע, מפגיעה של "כדורי גומי" ולעתים אף מירי אש חיה – ולעתים אף נרשמות פגיעות בנפש.

בחודשים יולי ואוגוסט 2014, בעת שהתרחשה הלחימה בעזה במבצע "צוק איתן", נהרגו בהפגנות, בעימותים ובאירועי מחאה שהתקיימו ברחבי הגדה 20 פלסטינים, ומאות נפצעו.⁴⁴⁴ במרבית המקרים תועדה אלימות הדדית הן מצד כוחות הצבא והן מצד המפגינים, כולל מקרה אחד של ירי אש חיה מצד המפגינים, ומקרים רבים של ירי אש חיה מצד הצבא לעבר המפגינים. אולם גם בתקופות שגרה ורגיעה יחסית נרשמות כמעט מדי שבוע פגיעות במפגינים. כך למשל, בסוף פברואר 2014 נפצעו ארבעה מפגינים בכפר בלעין, במהלך ההפגנה השבועית נגד בניית

⁴³⁹ [ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם](#), 10 בדצמבר 1948, סעיף 20.

⁴⁴⁰ [האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות](#), 16 בדצמבר 1966, סעיף 19.

⁴⁴¹ בסעיף 21.

⁴⁴² **צו מס' 101 – הצו בדבר איסור פעולות הסתה ותעמולה עויינת**. נוסח הצו: bit.ly/1xTYeIH.

⁴⁴³ ראו למשל: שרית מיכאלי, **אמצעים לפיזור הפגנות בשטחים**, בצלם, דצמבר 2012; פניית האגודה לזכויות

האזרח וצלם למשנה לפרקליט המדינה (תפקידים מיוחדים), בעניין ירי כדורי מתכת מצופים גומי,

30.7.2013; bit.ly/1xHFkdV; פניית האגודה לזכויות האזרח למפקד אוגדת איו"ש בעניין השימוש ב"בואש",

23.1.2013. <http://www.acri.org.il/he/25560>.

⁴⁴⁴ **13 פלסטינים נהרגו בגדה המערבית מירי כוחות הביטחון מאז תחילת מבצע צוק איתן: חשד לשימוש**

מופרז באש חיה, הודעה באתר בצלם, 29.7.2014; **ישראל: הרוגים מירי לאחר הפגנה בגדה המערבית**,

Human Rights Watch, 8.8.2014. הגנה על אזרחים (דיווח שבועי) 25-19 באוגוסט 2014, OCHA,

bit.ly/1tk0oFR. בתשובה לפניית האגודה לזכויות האזרח בעניין נמסר מלשכת מפקד פיקוד דרום כי צה"ל

נמנע, ככלל, מלפזר הפגנות שאינן מסכנות את הביטחון והסדר הציבורי; שבתקופת "צוק איתן" נרשמה עלייה

בחומרת הפרות הסדר והאלימות שבמהלכן; וכי השימוש בכוח נגזר ממידת האיום הקיים בהפרות הסדר

ונעשה באופן מדורג ומרוסן. לפניית האגודה ותשובת הצבא: <http://www.acri.org.il/he/32423>.

של גדר ההפרדה על אדמות הכפר;⁴⁴⁵ בראשית אפריל נפגעו 12 פלסטינים בהפגנה שהתקיימה באזור המאללה לאות הזדהות עם אסירים פלסטינים הכלואים בישראל;⁴⁴⁶ באמצע מאי נהרגו שני קטינים בעיירה ביתוניא במהלך הפגנה לציון יום הנכבה – לפחות אחד מהם מאש חיה;⁴⁴⁷ בסוף אוגוסט נפצעו עשרה פלסטינים, ארבעה מהם ילדים, בכפר בית אומר שבנפת חברון, במהלך הפגנות קבועות נגד הרחבת ההתנחלות כרמי צור על אדמות הכפר;⁴⁴⁸ באותו שבוע וכן בשבוע שלאחר מכן⁴⁴⁹ נפצעו מפגינים בכפר קדום, שם מתקיימת הפגנה שבועית קבועה נגד הסגירה הממושכת של אחת הדרכים הראשיות אל הכפר, העוברת בהתנחלות הסמוכה קדומים.⁴⁵⁰ באוקטובר נורה ונהרג ילד בן 13 בנסיבות לא ברורות בכפר בית לקיא שבנפת רמאללה,⁴⁵¹ ושבוע לאחר מכן נהרג נער בן 14 במהלך הפגנות מחאה בכפר סילוואד שבנפת רמאללה.⁴⁵²

בגדה המערבית הפגנות גולשות לעתים קרובות לאלימות, אם מצד המפגינים ואם מצד הצבא. חשוב להדגיש כי דיני זכויות האדם הבינלאומיים אינם מתנים את הזכות להפגין באופייה השקט של ההפגנה, אלא מחייבים את כוחות הצבא לפעול בכל מקרה של אלימות בהתאם לכללי אכיפת החוק, ובכפוף להגבלות שאלה מטילים על השימוש בכוח.

כלי נוסף שכוחות הצבא משתמשים בו לעתים תכופות להגבלה של הפגנות בגדה ולשליטה עליהן הוא צווי סגירת שטח, המונעים את הכניסה לאזורים מסוימים ואת השהייה בהם ללא אישור מיוחד.⁴⁵³ בדרך כלל הצו מוצא כצעד מניעתי, בטרם החלה ההפגנה, וללא בחינה קונקרטיית בדבר קיומה של הפרת סדר או של פעולה המהווה איום ממשי על ביטחון האזור, וזאת גם באזורים שבהם מתקיימות לרוב הפגנות שקטות ולא אלימות.

מפגינים פלסטינים בגדה מובאים בפני בתי המשפט הצבאיים לעתים תכופות, בין אם על בסיס הפרה של צו 101 או כחשודים בעברות של יידי אבנים, הסתה לאלימות או הסתה להשתתפות בהפגנות לא חוקיות. להבדיל מבתי משפט אזרחיים בישראל, הממלאים תפקיד מרכזי ומשמעותי בהגנה על הזכות להפגין, בתי המשפט הצבאיים בגדה בוחרים להימנע מדיון משפטי עקרוני בתחולתה ובהיקפה של הזכות להפגין בשטחים הכבושים, בהחלטה לפזר הפגנות ובהתנהגות הצבא במהלכן.⁴⁵⁴

על מדינת ישראל, ככוח הכובש בשטחים, מוטלת חובה לכבד את חופש הביטוי של תושבי הגדה המערבית ולהגן עליו. חובה זו מעוגנת הן בדיני הכיבוש הן בדיני זכויות האדם. על ישראל לאפשר הפגנות, תהלוכות ועצרות מחאה, גם כשהללו מופנות נגד השלטון הצבאי, ואין להגביל את חופש הביטוי ואת הזכות להפגין אלא במקרים שבהם קיימת מידה רבה של ודאות, כי תיגרם פגיעה קשה וממשית בביטחון.

⁴⁴⁵ הגנה על אזרחים 25 בפברואר – 3 במרץ 2014, OCHA, [.bit.ly/1uXnzu6](http://bit.ly/1uXnzu6).

⁴⁴⁶ הגנה על אזרחים 7-1 באפריל 2014, OCHA, [.bit.ly/121fisU](http://bit.ly/121fisU).

⁴⁴⁷ **מצאים ראשוניים מתחקיר בצלם על אירועי יום הנכבה בביתוניא: חשד כבד להרג מכוון של שני פלסטינים, ופציעת שניים נוספים**, הודעה באתר בצלם, 20.5.2014; **נתיחת גופתו של נדום נוארה הוכיחה כי הוא נהרג מאש חיה**, הודעה באתר בצלם, 12.6.2014.

⁴⁴⁸ הגנה על אזרחים 26 באוגוסט – 1 בספטמבר 2014, OCHA, [.bit.ly/1rmhkQV](http://bit.ly/1rmhkQV).

⁴⁴⁹ הגנה על אזרחים 26 באוגוסט – 1 בספטמבר, ה"ש 448 לעיל, והגנה על אזרחים 2-8 בספטמבר 2014, OCHA, [.bit.ly/1vOZAi9](http://bit.ly/1vOZAi9).

⁴⁵⁰ על ההפגנות בכפר קדום, מאתר בצלם: [.bit.ly/1yd0Ee2](http://bit.ly/1yd0Ee2). על מוראד שתיו, אחד מהפעילים המרכזיים בהפגנות בכפר, באתר אמנסטי אינטרנשיונל: [.bit.ly/1zw9wL7](http://bit.ly/1zw9wL7).

⁴⁵¹ הגנה על אזרחים 20-14 באוקטובר 2014, OCHA, [.bit.ly/15ACRLO](http://bit.ly/15ACRLO); ג'קי חורי, גילי כהן וניר חסון, **נער בן 13 נהרג מירי צה"ל ליד בית לקיא**, הארץ, 16.10.2014.

⁴⁵² הגנה על אזרחים 27-21 באוקטובר 2014, OCHA, [.bit.ly/1zwawPj](http://bit.ly/1zwawPj); גילי כהן וג'קי חורי, **פלסטיני בן 14 נורה למוות ליד רמאללה; צה"ל: הוא הדליק בקבוק תבערה**, הארץ, 24.10.2014.

⁴⁵³ ראו למשל פניית האגודה לזכויות האזרח לפרקליט הצבאי הראשי, 26.1.2014, והתשובה שהתקבלה מלשכתו, 6.4.2014, <http://www.acri.org.il/he/30207>; פניית האגודה לזכויות האזרח ליועץ המשפטי

לאיו"ש, 12.11.2012, <http://www.acri.org.il/he/24418>; להרחבה ודוגמאות ראו **מעמדה של הזכות להפגין בשטחים הכבושים**, ה"ש 438 לעיל.⁴⁵⁴